
POLJOPRIVREDA SREDNJOVJEKOVNE ŽUPE - NAHIJE BUDIMLJE

Marijan Premović

The Turkish note we are publishing here was written in 1485 and it gives us more information about farming in the area of Budimlja and we were able to learn from it more about the crops grown in that time. The most important crops were wheat, barley, panicle, millet and other plants. Farmers from Budimlja also grew legumes, lenses, vegetables, fruit. The Turkish note also showed that farmers paid taxes for fruit, especially in Čaglavina (6 aches) and Trepča (10 aches). Farmers from Trepča also had to pay taxes for plums. The village of Trepča is still famous for the production of delicious plums and excellent plum brandy. Bee-keeping was also very developed in the area of Budimlja.

Župa kao opšti pojam predstavlja pitomu oblast sa obradivom zemljom i blagim pogodnim klimatskim uslovima. Prema nekim mišljenjima riječ župa potiče još iz slovenske prapostojbine, đe je označavala grupu ljudi u krvnom srodstvu koja je nastanjena u istom kraju. Sloveni su po dolasku na Balkan upravo nastanili župske predjele, organizujući se po župama. Poslije doseljavanja, smatra se da je teritorijalna komponenta potisnula rodbinske veze, tako da u osnovnom značenju župa predstavlja „branjeno i zaklonjeno zajedničko prebivalište“. Župe su se prostirale u rječnim dolinama i kotlinama, kraškim poljima i ravničarskim, kultivisanim predjelima. Pojam župe kod svih

Slovena prisutan je između IX i XII vijeka. Po Stojanu Novakoviću, župa je više „geografski administrativni pojam, a sve ono što se kaže da čini župa u stvari činila su sela“. Sjedište župe bio je grad, kojeg je stanovništvo župe moralo da stalno čuva i da ga održava u dobrom stanju opravkama i dozidivanjem.¹ Međe između župa su bile ili kakvo pusto brdo ili šuma đe su stanovnici susjednih sela morali da čuvaju puteve. Primjer ove granice je planinski kompleks Crne gore koji se nalazi između župa Plav i Budimlje.²

Župa u crnogorskom jeziku označava osunčani predio sa obradivom zemljom, koji je prirodno zaklonjen od vjetra i zime, a zbog blagih prelaza godišnjih doba pogodan za zemljoradnju i gajenje vinograda. Pored brojnih kotlinskih zaklonjenih oblasti koje se u narodu nazivaju župama, neke su do dana današeg sačuvale svoj naziv.³

Što je sve činilo teritoriju i cjelinu jedne župe saznaje se iz opisa primorske župe Konavli krajem XIV vijeka: sva sela i ljudi i zemlje i paše i vode i mlinovi i dohoci i sve, što pripada župi konavoskoj i sa svim međama i granicama. A međnici su

¹ S. Novaković, *Selo*, Beograd 1965, 28 – 30; K. Jireček, *Istorija Srba II*, Beograd 1978, 4 – 5; *Leksikon srpskog srednjeg veka*, priredili Sima Ćirković i Rade Mihaljčić, Beograd 1999, 195 – 197 (G. Tomović); M. Blagojević, „Grad i župa – međe gradskog društva“, *Socijalna struktura srpskih gradskih naselja (XII – XVIII vek)*, Beograd – Smederevo 1992, 67 – 84.

² M. Premović, *O nazivu Crne gore u Svetostefanskoj i Dečanskoj hrisovulji*, Matica 46 – 47, Cetinje – Podgorica 2011, 327 – 334.

³ Današnji geografski nazivi pojedinih oblasti kao što su: *Nikšićka Župa*, *Velika Župa kod Prijepolja*, *Dubrovačka Župa*, *Aleksandrovačka Župa*, sačuvali su osnovno zanačenje riječi na balkanskom prostoru, time potvrđujući da se nijesu mijenjale dvije osnovne odlike župe: poseban geografski položaj i klimatski uslovi. Videti: M. Premović, „Granice župe Budimlje u srednjem vijeku“, *Rožajski zbornik 15*, Rožaje 2011, 129 – 134.

bili označeni biljezima i znamenjem. Teritorija župe može se podijeliti na dva nejednaka dijela. Prvi dio sačinjavali su: pašnjaci, šume, susjedna brda i vode, dok su se u drugom dijelu nalazile obradive površine. Svako seosko stanovništvo polagalo je pravo u svom okruženju na obradive i neobradive terene, što je vodilo stvaranju seoskih atara.⁴

Za istorijsku demografiju Budimlje od posebnog su značaja dečanske hrisovulje.⁵ U dečanskim hrisovuljama uz svako naselje označeni su statistički podaci o broju kuća i muških glava, jer imena ženskih lica i dece nijesu unošena tako da se njihov broj može samo nagađati. Manastir Dečani, kada je 1330. godine dobio selo Dobru Reku⁶ sa zaseocima imao je 62 kuće, broj žitelja po prvom popisu je 62, a po drugom popisu 71.⁷

Prema drugoj dečanskoj hrisovulji, u Dobraj Reci ukupan broj muških glava je 199, neoženjenih je oko 20 %, a ukupan broj stanovnika 915. U trećoj dečanskoj hrisovulji ukupan broj muških glava je 204, neoženjenih oko 20%, a ukupan broj stanovnika 940. Uporedimo li broj stanovnika iz ovih hrisovulja vidimo da je Dobra Reka jedna demografski stabilna oblast.⁸

⁴ M. Blagojević, *Zemljoradnički zakon: srednjovekovni rukopis*, Beograd 2007, 169 – 191.

⁵ S. Mišić, „Naseljenost Polimlja u srednjem veku“, *Mileševski zapisi 6*, Prijepolje 2005, 69.

⁶ Selo Dobra Reka, dodijeljeno manastiru Dečani bilo je veliko dvorsko selo uzgajivača konja, konjuha. Po njima je danas ostalo ime seoskog naselja Konjuhe. Dečansko selo Dobra Reka nalazilo se na mjestu današnjeg sela Konjuhe kod Andrijevice, na lijevoj i desnoj strani rijeke Perućice. G. Škrivanić, *Imenik geografskih naziva srednjovekovne Zete*, Titograd 1959, 70.

⁷ R. Ivanović – I. Sindik, „Istorijsko – geografski značaj Dečanske hrisovulje iz 1330 god.“, *Istorijski časopis II*, Beograd 1951, 187.

⁸ S. Mišić, *Naseljenost Polimlja u srednjem veku*, 70.

Iz treće dečanske hrisovulje saznajemo da su stanovnici Dobre Reke bili dužni: soće da daju crkvi (manastiru Dečanima).⁹ Prihod od soća pripadao je vladaru, ali je on mogao da ga se odrekne, obično u korist neke crkve ili manastira. Iz odredbe Dušanovog zakonika (čl. 198) može se saznati koliko je iznosila obaveza plaćanja soća. Iznosila je kabao žita ili 1 perperu u novcu (kabao žita, polovina čista a polovina priprosta, ili perper u novcu). Dakle Dobrorečani mogli su birati kako će izmiriti ovu obavezu prema manastiru Dečani, u žitu ili u novcu.¹⁰

U selu se navode tri sokalnika, koji su bili vrsta kućne posluge: Smil Liljanović, Vitan Vilčić i Dobretko Đulić. Po ovom ličnom imenu očigledno je poteklo ime sela Đulići na desnoj strani Kutske rijeke, nasuprot Konjuha, zabilježeno već krajem XV vijeka.¹¹ Sokalnici čine malobrojnu, nedovoljno jasno određenu društvenu grupu, čije porijeklo i osnovne obaveze ni do danas nijesu potpuno razjašnjene. Njihova osnovna obaveza bila je učestvovanje u poljskim radovima. U sezonskim poslovima morali su da kose i plaste sijeno, da žanju, i da rade u vinogradu.

⁹ Zanimljivo je to, da se soće kao dažbina ne pominje ni u prvoj niti u drugoj dečanskoj hrisovulji, što nam ukazuje da je selo Dobra Reka plaćalo soće kralju, a tek trećom dečanskom hrisovuljom (1343 – 1345) Dobrorečani soće daju crkvi (manastiru). P. Ivić – M. Grković, *Dečanske hrisovulje*, Novi Sad 1976, DH III 2140 – 2224, 2813 – 2817.

¹⁰ N. Radojčić, *Zakonik cara Stefana Dušana*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 1960, 83, 141; O soću kao dažbini videti: M. Blagojević, „Soće – osnovni porez srednjovekovne Srbije“, *Otisak iz Glasa CCCXC Srpske akademije nauka i umetnosti*, Odeljenje istorijskih nauka, knj. 11, Beograd 2001, 1 – 44, đe je navedena starija literatura.

¹¹ M. Grković, *Prva hrisovulja manastira Dečani*, Beograd 2004, 99 (sokalnici u Dobroj Reci); M. Barjaktarović, „Etnički razvitak Gornjeg Polimlja“, *Glasnik Cetinjskih muzeja knj. VI*, Cetinje 1973, 172.

Učestvovali su u građevinskim radovima i vršili transportnu službu u korist manastira.¹²

Zbog ovih raznih poslova koje su obavljali na vlastelinstvu, sokalnici su imali smanjene zemljišne rabote. Dužnost svakog sokalnika u dečanskoj metohiji je bila takva da mora u potpunosti obraditi određenu površinu zemljišta. Zemljišne obaveze bile su izražene mjernom jedinicom mat koja je iznosila 939,18 m². U konkretnom slučaju iznosi jedan mat za sjetvu ozime pšenice, koji bi se uzorao u jesen. Za sjetvu jarih žitarica, najčešće ovasa, uzorao bi se još jedan mat svakog proljeća, dok bi se u maju ili junu uzorala površina od jednog mata za sjetvu prosa, zatim obrada vinograda od jednog mata. Ukupno četiri mata, iznos bi bio 3.756,72 m².¹³

U selu Dobra Reka u drugom popisu dečanske hrisovulje pominje se i pop Preljub. Popovi su bili obavezni da daju vrhovinu. Zatim vinograd da kopaju ako zemlju drže. Vrhovina je dohodak koji su popovi davali episkopu koji ih je zaređivao i u čijoj su duhovnoj nadležnosti bili. U trećoj verziji dečanske hrisovulje određuje se da popovi vrhovinu koju su davali episkopu hvostanskom sada daju manastiru, jer je kralj otkupio

¹² S. Novaković, „Soće“ i „Sokalnik“ u srednjovekovnoj Srbiji, Godišnjica Nikole Čupića XXVI, Beograd 1907, 118 – 128; B. Radojković, *O sokalnicima*, Beograd 1937; A. Solovjev, „Sokalnici i otroci u uporedno – istorijskoj svetlosti“, *Glasnik Skopskog naučnog društva XIX*, Skoplje 1938, 103 – 132; M. Dinić, „Sokalnici“, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. 28, sv. 3 – 4, Beograd 1962, 149 – 157; *Leksikon srpskog srednjeg veka*, 680 – 682 (Đ. Bubalo); V. Trijić, „O sokalnicima“, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. LXVIII – LXIX, sv. 1 – 4, Beograd 2002 – 2002, 3 – 28.

¹³ P. Ivić – M. Grković, *Dečanske hrisovulje*, DH I 284 – 285, 60; S. Ćirković, „Merenje i mere u srednjovekovnoj Srbiji“, *Rabotnici, vojnici, duhovnici*, Beograd 1997, 159.

popove svoje crkve od hvostanskog episkopa Nikole za 400 ovaca s jagnjadima i 500 perpera.¹⁴

Prirodu srednjovjekovne župe Budimlje karakterišu visoke planine, niskobrdoviti predjeli i manje površi. Pored Lima se pruža uska ravnica s proširenjima sa obje strane rijeke, koja je bogata ne samo livadama, pašnjacima i šumama, nego i dolinama i uvalama povoljnim za razvoj agrokulture.¹⁵

Pretpostavljamo da je u pogledu načina iskorišćavanja zemlje, agrarni sistem u župi Budimlji bio kao i na mnogim prostorima na Balkanu. Naime, poslije dvije ili više godina korištenja njiva se ostavljala na ugar sve dok se prirodnim putem ne obnovi plodnost. Obično se ostavljala jedna trećina zemljišta da se odmara, a dvije trećine su zasijavane. Ovakav sistem poznat je pod nazivom tropoljni sistem, obzirom da se jedno polje odmara a dva se obrađuju. Primjenjivao se i višepoljni sistem, a zemlja se obrađivala volovskom zapregom.¹⁶

O zemljoradničkoj djelatnosti na prostoru župe Budimlje određeniju sliku pruža turski defter iz 1485. godine.¹⁷ Zahvaljujući ovom defteru danas smo u mogućnosti da saznamo koje su vrste zasijavane poljoprivrednim kulturama, zatim kolike su bile obaveze zemljoradničkog stanovništva za svaku vrstu žitarica ponaosob.¹⁸

¹⁴ M. Milojević, „Dečanske hrisovulje“, *Glasnik Srpskog učenog društva knj. XII*, Beograd 1880, 62; *Leksikon srpskog srednjeg veka*, 107 – 108 (D. Dinić – Knežević).

¹⁵ M. Lutovac, *Ivangradaska (beranska) kotlina*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Posebna izdanja, knjiga CCXIX, Geografski institut, knjiga 11, Beograd 1957, 65.

¹⁶ *Leksikon srpskog srednjeg veka*, 237 – 241 (M. Blagojević).

¹⁷ S. Pulaha, *Defteri i regjistrimit të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, Tiranë 1974, 73 – 91.

¹⁸ Spisak stanovnika sela u pomenutom defteru pokazuje da su djelovi istih porodica upisivani kao samostalna domaćinstva, čime bi se nasilno cijepale veće porodične zajednice da bi se povećao broj obaveznih na dažbine i uvećao prihod od sela.

Skadarski defter 1485. g.	pšeni ca	raž	ječam	zob	proso	soči- vo	porez na lan	porez na po- vrće	porez na pče	porez na voće	porez na šljive
Budi- mlja	33 tovara =990 akči	22 tovara =440 akči	19 tovara =240 akči	15 tovara =160 akči	10 tovara =200 akči	1 tovara =30 akči	25 akči	64 akče	50 akči	/	/
Šekular	15 tovara =40 akči	5 tovara =100 akči	8 tovara =128 akči	30 tovara =420 akči	/	/	20 akči	40 akči	28 akči	/	/
Papra- nište	15 tovara =450 akči	15 tovara =200 akči	15 tovara =240 akči	17 tovara =238a kči	2 tovara =40 akči	/	60 akči	36 akči	52 akče	/	/
Peknik	15 tovara =450 akči	10 tovara =200 akči	5 tovara =80 akči	25 tovara =350 akči	5 tovara =100 akči	/	10 akči	58 akči	29 akči	/	/
Borovca	5 tovara =150 akči	2 tovara =40 akči	/	15 tovara =160 akči	2 tovara =40 akči	/	/	10 akči	9 akči	/	/
Zaba- rana	5 tovara =150 akči	5 tovara =100 akči	2 tovara =42 akči	4 tovara =56 akči	2 tovara =40 akči	/	30 akči	14 akči	15 akči	/	/
Dolina Zagra- dina	6 tovara =180 akči	8 tovara =160 akči	10 tovara =160 akči	15 tovara =210 akči	6 tovara =120 akči	/	27 akči	20 akči	11 akči	/	/
Vojni- čka	20 tovara =600 akči	21 tovara =420 akči	5 tovara =80 akči	15 tovara =160 akči	/	1 tovara =30 akči	53 akče	74 akče	87 akči	/	/
Buče	15 tovara =450 akči	10 tovara =200 akči	8 tovara =128 akči	8 tovara =112 akči	3 tovara =60 akči	/	6 akči	46 akči	19 akči	/	/

Pod-strana	14 tovara =520 akči	12 tovara =240 akči	/	25 tovara =400 akči	8 tovara =160 akči	/	16 akči	36 akči	33 akče	/	/
Mačta	13 tovara =390 akči	1 tovara =20 akči	8 tovara =128 akči	30 tovara =420 akči	13 tovara =260 akči	3 tovara =60 akči	45 akči	34 akče	29 akči	/	/
Dapsič	10 tovara =300 akči	/	/	24 tovara =336 akči	8 tovara =160 akči	/	90 akči	54 akče	81 akča	/	/
Kaludra	10 tovara =300 akči	5 tovara =100 akči	/	20 tovara =280 akči	/	/	21 akča	20 akči	24 akči	/	/
Črno-vrh	7 tovara =210 akči	5 tovara =100 akči	8 tovara =128 akči	20 tovara =280 akči	2 tovara =40 akči	/	45 akči	34 akče	63 akče	/	/
Babina	15 tovara =450 akči	5 tovara =100 akči	3 tovara =48 akči	15 tovara =252 akče	5 tovara =100 akči	/	10 akči	34 akči	/	/	/
Goražde	15 tovara =450 akči	/	7 tovara =116 akči	24 tovara =336 akči	4 tovara =80 akči	/	45 akči	34 akče	45 akči	/	/
Tihodol	5 tovara =150 akči	5 tovara =100 akči	5 tovara =80 akči	10 tovara =140 akči	2 tovara =40 akči	1 tovara =30 akči	30 akči	28 akči	32 akče	/	/
Drago-sava	11 tovara =330 akči	/	5 tovara =80 akči	19 tovara =266 akči	3 tovara =60 akči	/	5 akči	24 akči	8 akči	/	/
Din (Dejn)	5 tovara =150 akči	/	/	19 tovara =266 akči	2 tovara =40 akči	/	10 akči	16 akči	15 akči	/	/

Gorni Zagrad	10 tovara =300 akči	5 tovara =100 akči	8 tovara =128 akči	36 tovara =504 akče	3 tovara =60 akči	1 tovara =30 akči		24 akče	22 akče	38 akči	/	/
Luka i Bečače (Vrapotok)	15 tovara =450 akči	15 tovara =300 akči	5 tovara = 80 akči	22 tovara =308 akči	6 tovara =120 akči			31 akča	42 akče	12 akči	/	/
Čaglavina	3 tovara =90 akči	5 tovara =100 akči	4 tovara =64 akče	13 tovara =182 akče	3 tovara =60 akči			10 akči	8 akči		6 akči	/
Trepča	15 tovara =450 akči	15 tovara =300 akči		20 tovara =320 akči	12 tovara =240 akči			58 akči	44 akče	34 akče	10 akči	30 akči
Ržanica	15 tovara =450 akči	15 tovara =300 akči	10 tovara =160 akči	30 tovara =420 akči	10 tovara =200 akči			5 akči	32 akči	26 akče	/	/
Zaostro	15 tovara =450 akči	5 tovara =100 akči	6 tovara =96 akči	30 tovara =420 akči	5 tovara =100 akči			19 akči	44 akče	35 akči	/	/
Parica	3 tovara =90 akči	4 tovara =80 akči	3 tovara =64 akče	10 tovara =140 akči	4 tovara =80 akči			11 akči	14 akči	14 akči	/	/
Lumenica	4 tovara =120 akči	2 tovara =40 akči	2 tovara =32 akče	10 tovara =160 akči		/	/	15 akči	18 akči	18 akči	/	/
Zagorje	14 tovara =420 akči	4 tovara =80 akči	12 tovara =192 akče	50 tovara =700 akči	3 tovara =60 akči			30 akči	44 akče	45 akči	/	/
Ukupno	328 tovara =9084 akče	203 tovara =3920 akči	158 tovara =2494 akče	571 tovar =7996 akči	123 tovara =2460 akči	7 tovara =180 akči		751 akča	944 akče	852 akče	16 akči	30 akči

Tabela I prema popisnom defteru Skadarskog sandžaka iz 1485. godine

Analizirajući iznesene podatke iz Skadarskog deftera 1485. godine¹⁹, koji su nam jako dragocjeni za sagledavanje ekonomske moći stanovništva, uočava se da je ovo područje bilo privredno dobro razvijeno. Zemljoradnja je preovlađivala, posebno u selima pored Lima.

Po plaćenom porezu, vidimo da se najviše gajio zob, zatim pšenica, ječam, raž i proso. Gajila se kako jara tako i ozima pšenica i ječam, zatim raž kao ozimi usjev, dok su zob i proso sijani kao prolječni usjevi.²⁰ Osim zoba, sve ove vrste pomenutih žitarica koriste se za ljudsku ishranu, jer zob je služio za ishranu konja, a i ljudi su ga trošili u krajnjoj nevolji. Zemljoradnici u Budimlji pored žitarica po svojim njivama sijali su mahunasto bilje, odnosno leguminoze. Jedna od najpoznatijih biljaka ove vrste jeste sočivo ili leća. U srednjovjekovnoj Crnoj Gori sočivo se koristilo u redovnoj ishrani.

Gajenje žitarica iziskivalo je potrebu izgradnje mlinova za mljevenje žita. Rijeke i potoci u župi Budimlji imali su dovoljno vode, uglavnom, u svim godišnjim dobima. Mogućnost za podizanje mlinova Budimljani su imali, sem Lima, na Šekularskoj, Dapsićkoj i Kaludarskoj rijeci, zatim Bistrici i drugim manjim tokovima. U srednjem vijeku nema pisanih pomena o vodenicama u Budimlji, iako ih je bilo. Tako u Skadarskom defteru iz 1485. godine navode se 34 mlina na području nahije Budimlje. Na području sela: Papranište, Zabarana, Dolina

¹⁹ Podatke o poljoprivrednim kulturama i iznos dažbina zemljoradničkog stanovništva prikazali smo na osnovu Skadarskog deftera iz 1485. godine. S. Pulaha, *Defteri i registrimit të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, 73 – 91; Imena i položaj ovih naselja vidi u radu: M. Premović, „Budimlje u skadarskom defteru iz 1485. godine“, *Matica* 45, Cetinje – Podgorica 2011, 329 – 340.

²⁰ M. Blagojević, *Zemljoradnja u srednjovekovnoj Srbiji*, Istorijski institut, Beograd 1973, 99, nap. 82, 101.

Zagradina, Šekular, Podstrana, Mačta, Kaludra, Črnovrh, Goražde, Tihodol, Din, Gorni Zagrad, Čaglavina, Zaostro, Parica, Lumenica, Zagorje navodi se po jedan mlin; u selima: Peknik, Buče, Dapsić, Vrapotok, Trepča, Ržanica zabelježeno je 2, u Vojničkoj 3, a u samoj Budimlji 4 mlina. Za vodenice koje su radile pola godine naplaćivano je 15 akči, a od onih koje su mljele žito preko cijele godine po 30 akči.²¹

Od industrijskih bilja uzgajao se lan. Lan u srednjem vijeku imao je isti značaj kao i pamuk danas. Skoro svako zemljoradničko domaćinstvo proizvodilo je za svoje potrebe određene količine lanenih vlakana, od kojih su se tkala platna od koga se krojila i šila odjeća. Od vlakana lana izrađivane su tanje tkanine. A u srednjem vijeku lanena vlakna biće veoma cijenjena roba.²² Uspomena da se lan uzgajao u prošlosti sačuvana je u današnjem nazivu zaseoka Lanište.

Postojale su dvije vrste prosa u srednjem vijeku: običan proso (*milium*) i italijanski proso (*panicum*) koji je bio nešto boljeg kvaliteta. M. Blagojević navodi da se u dolini Lima sijao obično proso (*milium*). Gajenje ove vrste bilo je u manjim količinama, ali je bilo prisutno gotovo u svakom selu. Da bi se dobilo brašno od prosa, on je morao da se samelje. Prilikom spravljanja hrane, proso bilo da je samljeveno ili ne, kuvalo se u vodi ili mlijeku, pa se od njega dobijala neka vrsta kaše koja se u tadašnjim prilikama smatrala ukusnom poslasticom.²³ Da se proso na prostorima

²¹ S. Pulaha, *Defteri i regjistrimit të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, 73 – 91; Vidi: O. Zirojević, *Mlinovi u vreme turske vladavine (od XV do XVIII veka)*, Simpozijum Seoski dani Sretena Vukosavljevića VI, Prijepolje 1978, 153 – 159; S. Mišić, *Unutrašnje vode i njihovo korišćenje u srednjovekovnoj Srbiji*, Dodatak IG 1 – 2, Beograd (1990 – 1992), 42 – 51.

²² M. Blagojević, „Zemljoradnja u srednjovekovnoj Srbiji“, 109; S. Mišić, „Gajenje i prerada lana i konoplje u Srbiji XIV – XVI veka“, *Istorijski časopis XXXIX*, Beograd 1994, 47 – 57.

²³ M. Blagojević, *Zemljoradnja u srednjovekovnoj Srbiji*, 101 – 103, nap. 87.

Budimlje uzgajao u ranijim periodima, očuvana je uspomena u topografskim nazivima (Prosine, današnje Hareme, Prosjane).²⁴ U posljednjih dva stoljeća ova kultura je prestala da se gaji.

Obrađive površine u budimljanskom kraju na kojima se gajilo povrće nazivaju se vrtovi, bilo ih je uza svaku zemljoradničku kuću. Vrtovi su bili neophodni za život i opstanak svake zemljoradničke porodice. Povrće se u ćirilskim tekstovima naziva zelje. Od zelja su se najviše gajili: kupus, crveni luk, bijeli luk, praziluk, zatim rotkva a možda i paprika.²⁵ O razvijenosti povrtlarstva na ovom području potvrđuje nam i pomenuti defter. Naime, svako selo plaćalo je porez na povrće, a ukupni prihodi od povrća za nahiju Budimlje iznosili su 944 akče.²⁶ Gajenje povrća bilo je jako značajno jer time je ostvarivana i raznolikost u prilično jednoličnoj ishrani tadašnjeg stanovništva.

Jedna od osnovnih zemljoradničkih alatki bila je motika, koja se u zemljoradnji koristi od najstarijih početaka do današnjih dana. U zemljoradnji koristio se još trnokop, zatim kosa, srp, kosijer. Od oruđa kojima se nešto rezalo i šeklo treba pomenuti nož i šekiru, koji su imali svoju primjenu i u zemljoradnji. Zemljišne površine orale su se ralom i plugom. Ralo kao sprava za oranje upotrebljavalo se od davnina, u XIII i XIV vijeku predstavljalo je osnovno oruđe za oranje. U našim krajevima plug se počeo upotrebljavati od XIV vijeka. Od gvozdениh djelova na ralu postojao je samo raonik, a kod pluga još i crtalo. Ralo je u srednjem vijeku bilo najzastupljenija alatka za oranje. Jedini i osnovni oblik zaprege za oranje činila su dva vola.²⁷

²⁴ M. Lutovac, *Ivangradska (beranska) kotlina*, 68.

²⁵ M. Blagojević, *Zemljoradnja u srednjovekovnoj Srbiji*, 169 – 174; *Istorija srpskog naroda I*, Beograd 1981, 360 (M. Blagojević).

²⁶ S. Pulaha, *Defteri i registrimit të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, 73 – 91.

²⁷ M. Blagojević, *Zemljoradnja u srednjovekovnoj Srbiji*, 21 – 58.

U srednjem vijeku najčešće su se krali metalni raonici, jer je bila nestašica gvožđa, a drveta je bilo na svakom koraku. Imamo podatak iz dubrovačkog arhiva da je u srednjovjekovnom Brskovu pokraden veći broj raonika 1372. godine, pa je tužitelj podnio tužbu „*supra Jurchum Petroevich de Breschoa, dices: quod furatus fuit vomeres X qui constiterunt 6*“. Ukradeno je ukupno 10 raonika, vrijednosti 6 perpera.²⁸

Srednjovjekovni raonik (Polimski muzej, Berane)²⁹

Nahija Budimlja bila je sandžak – begov has, ali u nekim selima: Pekniku, Babinu, Goraždu, Dragosavi i Ržanici postojale su i hasa livade, pošedi koje je spahija mogao sam obrađivati ili ih ustupiti, po slobodnoj pogodbi, na obrađivanje drugom licu. Ove hasa – livade nijesu spadale u rajinsku zemlju, već je spahija

²⁸ Historijski arhiv u Dubrovniku, *Lameta de foris I, foris 44, 16. I 1372.*

²⁹ Ove srednjovjekovne alatke potiču iz XV vijeka, pronađene su u Vinickoj, zaseok Ljute kod Berana. Predmeti su iskopani u gomili kamena u voćnjaku Dušana Bogavca, a muzeju je poklonio ove predmete Zečević Dušan 12. 01. 1958. godine. Predmeti su očuvani dobro i konzervirani. Ovi eksponati danas se nalaze u izložbenom dijelu Polimskog muzeja u Beranama. Inv. broj 183.

njima mogao raspolagati dok je bio timarlija. Ukupan godišnji prihod sa ovih hasa – poседа bio je procijenjen na 380 akči.³⁰

Klimatski uslovi pogodovali su gajenju voća na prostoru Budimlje. Zanimljivo je da u turskom defteru iz 1485. godine navedeno da su porezom na voće jedino bile zadužene Čaglavina (6 akči) i Trepča (10 akči). Pored ovog pomenutog poreza na voće, zanimljivo je istaći da je Trepča bila zadužena i posebnim porezom u iznosu od 30 akči na prihod od šljiva. Treba reći da je Trepča jedino selo u Gornjem Polimlju koje je plaćalo porez na prihod od šljiva.³¹ Ovo selo je i danas poznato po uzgoju šljiva u Gornjem Polimlju i proizvodnji šljivove rakije.

Voće je izgleda gajeno tek toliko da se podmire potrebe stanovništva u ishrani, i pored toga, ono je predstavljalo bitan faktor u ishrani, jer je od jula pa do kraja oktobra bilo svakodnevna hrana, što je povoljno uticalo na uštedu hljeba. Konzumiralo se svježe i sušeno voće (ošaf), velike hranjive i energetske vrijednosti, dok su u medicinske svrhe korišćeni plodovi voćaka, lišće i kora.³² Od voća je gajena kruška,³³ orah, trešnja, oskoruša, šljiva, jabuka. Jabuka „budimka“, najrasprostranjenija je vrsta jabuke u Zapadnom Pomoravlju, oko Ivanjice, Arilja, Požege i u Šumadiji, i smatra se da potiče iz budimljanske župe i da je tamo prenijeta iz ovog kraja. Nekada je, prije Osmanlija, voće moglo da se gaji najviše na manastirskim ekonomijama. U doba

³⁰ S. Pulaha, *Defteri i registrimit të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, 73 – 91.

³¹ *Isto*, 88; U srednjem vijeku pravila se razlika između šljiva, jedne se nazivaju bijele, a druge crne. Vidi: M. Blagojević, *Zemljoradnja u srednjovjekovnoj Srbiji*, 168.

³² *Leksikon srpskog srednjeg veka*, 104 (J. Mrgić).

³³ U Svetostefanskoj hrisovulji u međama budimljanskog sela Goražde pominje se kruška (*otuda po delu u krušku*). Lj. Kovačević, *Svetostefanska hrisovulja*, Spomenik SKA 4, Beograd 1890, 4. Kruška je jedna od najrasprostranjenijih voćaka u srednjem vijeku, na našim prostorima.

osmanske vladavine voćku je mogao da njeguje onaj koji je imao za to vremena i koji je bio koliko – toliko na svojoj zemlji. Za to su imali uslova najviše oni koji bi primili islam pa se nijesu pomjerali sa baština i bježali sa zemlje. Iz toga razloga voćarstvo je kasnije više bilo razvijeno u Bihoru.³⁴

Ne postoje pisani podaci da se gajila vinova loza, mada pojedini topografski nazivi: Vinogradište u selu Docu, Vinogradi u Lušcu i u selu Budimlja, zatim selo Lozna u Bihoru, jasno nas upućuju na zaključak da su nekada u ovoj oblasti bili prisutni vinogradi.

Jedno od zanimanja srednjovjekovnih Budimljana bilo je i pčelarstvo. Glavni proizvodi pčelarstva bili su med i vosak. Med se koristio umjesto šećera, a vosak se upotrebljavao za osvjetljenje. Pored toga što ima svojstvo poslastice, ovaj prirodni dar korišten je kao lijek. Med se upotrebljavao i za spravljenje alkoholnog pića, medovine.³⁵ Sve je ovo uticalo da ljudi drže makar nekoliko trmaka (košnica) pčela. Osnova ovog ranijeg pčelarstva bile su šume, livade i pašnjaci. Ovome treba dodati da cvijet i plodovi voća u doba sazrijevanja pružaju nektara i praha za veliki broj pčelinjih zajednica. Budimljanske livade bogate su raznim medonosnim biljem: bagremom, kantarionom, žalfijom, dubačacem i dr. Da pčelarstvo nije bilo beznačajno potvrđuje nam i turski defter iz 1485. godine, đe vidimo da je skoro svako selo plaćalo porez na pčele. Ukupan prihod iznosio je 852 akče.³⁶

³⁴ M. Lutovac, *Ivogradska (beranska) kotlina*, 70; M. Barjaktarović, *Etnički razvitak Gornjeg Polimlja*, 185 – 186.

³⁵ Pčelarstvo pripada važnijim segmentima privrednog razvoja u srednjem vijeku. Korist od pčelinjeg rada rano je uočena među Slovenima. E. Kurtović, *Iz historije pčelarstva u srednjem vijeku (košnice, pčele i med na uzgoju i u pljačkama u Dubrovniku i dubrovačkom zaleđu)*, Prilozi 39, Sarajevo 2010, 11 – 12.

³⁶ S. Pulaha, *Defteri i regjistrimit të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, 73 – 91.

I rijeke ove oblasti pružale su povoljne uslove za život ribe, jer njihova voda slivajući se sa vododržljivih i plodnih površina obiluje raznovrsnom hranom. U Limu, koji je bogat vodom kroz sva godišnja doba, ima dosta raznovrsne ribe.³⁷ Budimljansko stanovništvo u srednjem vijeku vjerovatno se bavilo lovljenjem ribe u rijeci Lim.

Pored ribolova bio je zastupljen i lov. Lovljena je raznovrsna divljač: srne, divokoze, međedi, bivoli, divlje svinje, jeleni itd. Topografski nazivi Turija i Turjak upućuju na to da je ovde u daljoj prošlosti živjelo divlje goveče - tur. O boravku još nekih divljači na ovom području podsećaju imena mjesta: Meča Ravan, Svinja Ravan i Košutiće. Meso divljači upotrebljavalo se u ishrani, a značajna su bila i krzna od životinja za pravljenje odjeće.³⁸

³⁷ M. Lutovac, *Ivangradska (beranska) kotlina*, 52.

³⁸ *Isto*, 52; O lovu vidi: S. Mišić, *Lov u srednjovekovnoj Srbiji*, Istarski glasnik 1 – 2, Beograd 1995, 51 – 66.